

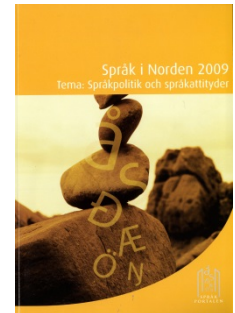
Sprog i Norden

Titel: Afløsningsord, tilpassede ord eller importord. Hvad vinder, og hvad skal sprogrøgten satse på?

Forfatter: Pia Jarvad

Kilde: Sprog i Norden, 2009, s. 121-139

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Forfatterne og Netværket for sprognævne i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Afløsningsord, tilpassede ord eller importord. Hvad vinder, og hvad skal sprogrøgten satse på?

Pia Jarvad

I artiklen diskuteres det ud fra de samlede resultater i projektet Moderne Importord i Norden vedrørende den generelle tilpasning af fremmed ordstof til nationalsproget om hvad sprogrøgten skal satse på: at fremme afløsningsordsdannelsen eller at fremme den nationale tilpasning i udtale, bøjning og stavning.

Sprogbrugsundersøgelsen i Moderne Importord i Norden (MIN)¹ skulle give et empirisk materiale som grundlag for at vurdere hvilken sprogpolitik det kan svare sig at føre på sprogets korpusområde. Sprogpolitikken i dag fokuserer i høj grad på det såkaldte domænetab (sprogets status) og udgrænser dermed diskussionen om leksikon selvom status og korpus er to sider af samme sag. I bogen *”Det främmande” i nordisk språkpolitik* (2004) redegøres der for den historiske baggrund for den sprogpolitik som implicit og explicit har været ført inden for sprogets korpusområde; den er ikke ens i de forskellige nordiske sprogområder, og den antages at spille en rolle for korpussets tilpasning. Her henviser jeg til denne redegørelse om yderligere oplysninger om projektet.

I MIN-projektet omfatter korpusundersøgelsen importordenes hyppighed i sprogene. Det drejer sig om hvor hyppige importord rent faktisk er i de nordiske sprog (Selback og Sandøy 2007), og det drejer sig om sammenligning af afløsningsord versus importord (Kvaran 2007). Desuden omfatter det en analyse af importordenes tilpasning på forskellige sproglige områder. Det er ortografi og den skriftlige morfologi (Omdal og Sandøy 2008) og udtale og mundtlig morfologi (Jarvad og Sandøy 2008).

Formålet med MIN-projektet er at sammenligne og beskrive hvad der sker med sproget i sprogsamfund som i mange henseender har omtrent samme kulturelle, sociale og samfundsmæssige opbygning når de udsættes for samme store

¹ Om projektet, se Helge Sandøys artikel om dette side 85.

påvirkning fra engelsk således som det er sket siden 1945. Formålet er at afdække de parametre der indgår i tilpasning, fx ved at belyse sammenhængen mellem graden af tilpasning og baggrundsvARIABLE som livsstil, alder, køn, uddannelse, kendskab til engelsk, og at belyse og sammenligne de forskellige sprogsamfunds måde at tilpasse det samme importerede ordstof og dermed afdække årsager til en konstateret forskel. De forskellige sprog er undersøgt parallelt efter samme skabelon i de forskellige delundersøgelser.

Der er flere antagelser om årsager til forskellen i sprogsamfundene i behandlingen af importordsstoffet. En årsag kunne være at jo tættere et sprog ligger på importordssproget, jo lettere optages importord. Det skulle betyde at vi kunne forvente finsk, som tilhørende en helt anden sprogæt, ville adskille sig markant fra de øvrige nordgermanske sprog. Man kunne forvente at de forskelle som findes i den officielle sprogpolitik, ville afspejle sig i behandlingen af importordene, hvad enten det nu drejer sig om tilpasning ortografisk, morfologisk eller i brug af afløsningsord i stedet for importord. Man kunne også forvente at forskel i samfundsstruktur, fx overvejende bysamfund som det danske versus overvejende landsamfund som det norske vil spille ind i integreringen af fremmed ordstof.

Importords hyppighed²

Materialet består af aviser inklusive annoncer fra omkring datoen 4. april i 1975 og i 2000 og omkring datoen 9. september i 1975 og 2000. Aviserne repræsenterer i alle sprogområderne forskelligt udgiversted, målgruppe og stofområde. I fig 1. er der en oversigt over antal løbende ord som er indsamlet for de forskellige sprogområder. Der er et uens antal løbende ord, og antallet af ord er i underkanten af hvad der kræves for statistiske behandlinger i de enkelte sprogområder, men da det gælder sammenligning mellem sprogene, har vi anset det for tilstrækkeligt.

Fig 1. Antal løbende ord

Islandsk	297.847
Færøsk	184.081
Norsk	602.919
Dansk	353.547
Svensk	449.829
Finsk	471.636

² Materiale og resultater er nøje beskrevet i Selback og Sandøy 2007.

Moderne importord bruges i projektet om udefrakommende ord efter 1945 (enkelte ældre er der dog, fx dansk *chips* (1938), norsk *match* (1929), svensk *whisky* (1798), finsk *swing* (1944)). Det er direkte lån, som er mere eller mindre tilpassede, her med danske eksempler: *housewarming party* (ortografisk utilpasset); *smoking* (engelsk ord med ikke-engelsk betydning); *city* (hvor kun den ene betydning af ordet lånes, jf. eng. *city*); *net* og *smart* som falder sammen med dansk ortografisk system. Medregnet er hybrider, fx dansk *charterrejse*, *hårspray*, pseudoimportord, fx norsk *stressless* som er en sammensætning som ikke kendes i ophavs sproget. Der er ikke medregnet fraser som *take it or leave it*, men toordforbindelser som fx norsk *facial soap* er med. Der er ikke medregnet oversættelselån eller omsætninger (som kan karakteriseres som afløsningsord), fx dansk *musemåtte* for *mouse pad*, dansk *rundfart* for *sightseeing*, eller norsk *Onkel Skrue* for *Uncle Scrooge McDuck*. Heller ikke betydningslån, fx norsk *installasjon* er medregnet. Navne er udelukket. Herefter er ordene kategoriseret efter genrer, emne og indlagt i database med oplysninger om proveniens. Materialet benyttes dels til hyppighedsundersøgelsen, dels til delprojektet afløsningsord versus importord og delprojektet ortografisk og morfologisk tilpasning.

Fig 2. Procentvis angivelse af ord fra engelsk og andre sprog i materialet i alt

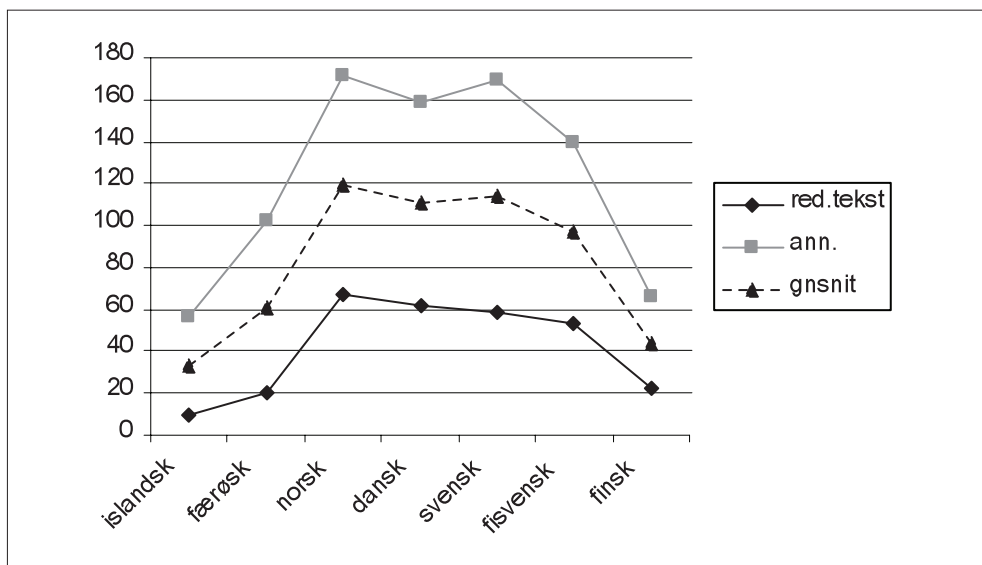
Engelsk	85
Internationalismer	4,6
Andre	2,9
Italiensk	1,9
Tysk og fransk	1,1
Japansk	0,8
Spansk	0,6
Græsk og russisk	0,5
Arabisk	0,2
Finsk	0,1

I de nordiske sprog kan man se i fig. 2 at engelsk ikke overraskende er det helt dominerende sprog som vi låner fra. Og engelsk sammen med internationalismene er op mod 90 %. Gruppen "Andre" er ord hvor det er usikkert hvorfra det stammer, fx *avokado* som oprindeligt er fra spansk men måske kommet til de nordiske sprog via engelsk. Det kan også dreje sig om ord med uvis oprindelse. I oversigten kunne man have forventet nabosprogene repræsenteret, hvor finsk kunne præge finlandssvensk og hvor dansk, norsk og svensk kunne afsætte mær-

ker på hinanden. Heller ikke dansk påvirkning af islandsk og færøsk har slået igennem i materialet. Det kan skyldes at alle sprog i dag låner fra engelsk og bruger internationalismer. Men hvordan fordeles det mellem sprogene? Det viser fig. 4 og fig. 5 – og her ses den første overraskelse i undersøgelsen, nemlig at norsk har signifikant flest importord både i redaktionel tekst og i annoncetekst.

Fig. 3. Forekomster af importord per 10.000 ord i redaktionel tekst, i annoncetekst og i et gennemsnit af de to tekstarter

Sprog	red.tekst	ann.	gnsnit
Norsk	67	171	119
Dansk	62	159	111
svensk	59	169	114
fisvensk	53	140	97
færøsk	20	102	61
Finsk	22	66	44
islandsk	10	56	33

Bemærk at rækkefølgen af sprogene i kurvfremstillingen er islandsk, færøsk, norsk, dansk, svensk, finsk, fra vest mod øst, en rækkefølge som er fast i det følgende.

Som det fremgår, er dansk på andenpladsen i redaktionel tekst, mens det er svensk der er på andenpladsen i annoncetekst. Finlandssvensk ligger i begge

teksttyper på fjerdepladsen. Det store fald i antallet af importord ligger mellem de skandinaviske sprog, inklusive finlandssvensk, mens færøsk og finsk og islandsk har markant færre importord. Denne todeling er ikke overraskende, hvorimod det er overraskende at norsk har større antal importord end både svensk og dansk.

I fig. 6 ser man hvad det rent faktisk er for ord der hyppigst er importeret (Selback og Sandøy 2007: 141). De er alle enten engelske eller internationalismer, der er ikke sneget sig et enkelt italiensk eller russisk ord ind.

Fig. 4. Ordenes top-5

Islandsk	fax, grill, etanól, heroin, jeppi
Færøsk	bingo, fax, internet, e-meyl, CDF
Norsk	faks, TV, mobil, Internett, metallic
Dansk	sex, TV, euro, fax, e-mail, Internet
Svensk	TV, Internet, metallic, Cd, stereo, fax
Fisvensk	TV, fax, Internet, hamburgare, projekt, mobil
Finsk	geeni, optio, tv, stereo, bingo, faksi

Det er stort set samme ord, i alle 7 sprog er *fax* blandt de 5 hyppigste ord. Ordet *fax* bruges ikke meget mere, men det optræder i annoncerens telefonnummer – og har især gjort sig gældende i udvalget af aviser fra 1975. I det hele taget er det ikke markante importord der her er tale om, det er velindarbejdede, uundværlige (?) ord; kun *metallic* i norsk og svensk har en vis prægnans. Det stammer givetvis fra annoncerne. Fem sprog har *internet* og *tv/TV* på listen, mens *bingo*, *e-mail*, *metallic*, *stereo* og *mobil* optræder i 2 sprog. Også interessant er det at islandsk som det eneste sprog har fire ord som de er alene om. Det kan tyde på at importord bruges inden for andre områder i islandsk end i de andre sprog, hvor finlandssvensk, finsk og dansk har 2 "egne" importord, mens svensk har 1 og norsk ingen.

Importord versus afløsningsord

Opgaven her er at give svar på hvor hyppigt eller sjældent importord benyttes sammenlignet med et tilsvarende hjemligt ord, nyt eller gammelt, og dernæst analysere de hjemlige ord som vinder over de importerede ord og vice versa. Herefter skulle det vellykkede hjemlige ord og det vellykkede importerede ord karakteriseres, og konkurrencen mellem direkte lån (= importord) og afløsningsord undersøges ved at se på et vist antal ords hyppighed i tre tidsmæssigt forskellige

korpusser (i dansk fx fra 1986–90, 1991–95 og 1996–2000). De undersøgte ord svarer til hinanden parvis, og deres hyppighed sammenlignes over tid.

Sammenligningslisten består af 140 ord fra de 5 sprogsamfund, dansk, norsk, svensk, finsk og islandsk. Listen er fremkommet ved at hver enkelt person fra de respektive lande med udgangspunkt i A-projektets (Selback og Sandøy 2007) udvalg af importord har givet forslag til denne fællesliste med ord som i det pågældende sprog havde et modsvarende hjemligt ord. Ideen har været med udgangspunkt i en række importord som måtte kunne antages at være optaget i alle sprogene, enten som direkte lån eller i en hjemliggjort form som afløsningsord, at kunne måle forskelle mellem sprogene i deres villighed til at benytte afløsningsord i stedet for importord. Derudover er der suppleret med en emneliste med ord fra sport, musik, mad og it.

Metoden er lånt fra Johansson & Graedler (2002), men dér drejer det sig om etablerede substantiver, som betegner konkreter, og som er meget fremmede for norsk ordstruktur, fx *whiplash*, *releaseparty*, *windsurfing*. Alle ord undtagen to (*marketing*, *design*) er sammensætninger i udgangssproget og i norsk. Betydningsmæssigt er det fremmede og det hjemlige ens, men der er stilistiske, pragmatiske eller sociolingvistiske årsager til at man vælger at benytte ordet *brettseiling* eller *windsurfing*.

Termerne *importord* og *afløsningsord* er i projektet defineret som "ord som bliver tekne inn frå eit anna språk (f.eks. *foodprocessor*). Eit importord bliver tilpassa når det får ein skrivemåte og ein uttale som er i samsvar med skrive- og uttalemønsteret i dei heimlege og tradisjonelle orda". I en dansk optik er det værd at bemærke at "[E]it avløysarord er altså ord som blir laga anten spontant eller gjennom systematisk språkrøktarbeid for å erstatte eit importord, fx *snowboard* > *snøbrett*" (Sandøy 1999), jf. "et udtryk, der er skabt eller betydningsændret for at udelukke eller udrydde et andet ord" (Brink 19.2.2001: 9) og jf. "[E]n strikt definition av ersättningsord utgår från att ersättningsordet skapas efter att ett importord lånats in i svenskan" (Mickwitz, 2007: 105). Men i MIN-projektet er det også når importord og afløsningsord kommer samtidigt, og også når afløsningsordet kommer før importordet.

Men i en sådan analyse er der metodiske problemer, som projektet ikke har løst. Spørgsmålet er om man kan benytte importordet i stedet for afløsningsordet og omvendt. I eksemplet *sailboard/sejlbræt* er der en en-til-en-korrespondens mellem indhold og udtryk, og de to ord kan substitueres. Men i eksemplet *be-stille/booke* er der også i visse tilfælde overensstemmelse, fx brugsområde og stilistisk valør, fx *girl/pige*, *controller/revisor*, og en undersøgelse af hyppigheden

mellem sådanne ordpar behøver ikke at udsige noget om importord versus afløsningsord.

Kvaran (2007: 183) udtrykker som et samlet resultat at sprogpolitikken i de forskellige lande spiller en stor rolle, og at den sproglige purisme slår igennem i islandsk og finsk i højere grad end i norsk og dansk.

Der kan indvendes nogle metodiske anker over en kvantificering af resultaterne, men en oversigt er dog således idet jeg har samlet to kategorier: antal ordpar hvor importordet udelukkende og overvejende benyttes, i de to materialelister med henholdsvis 69 ord og 99 ord:

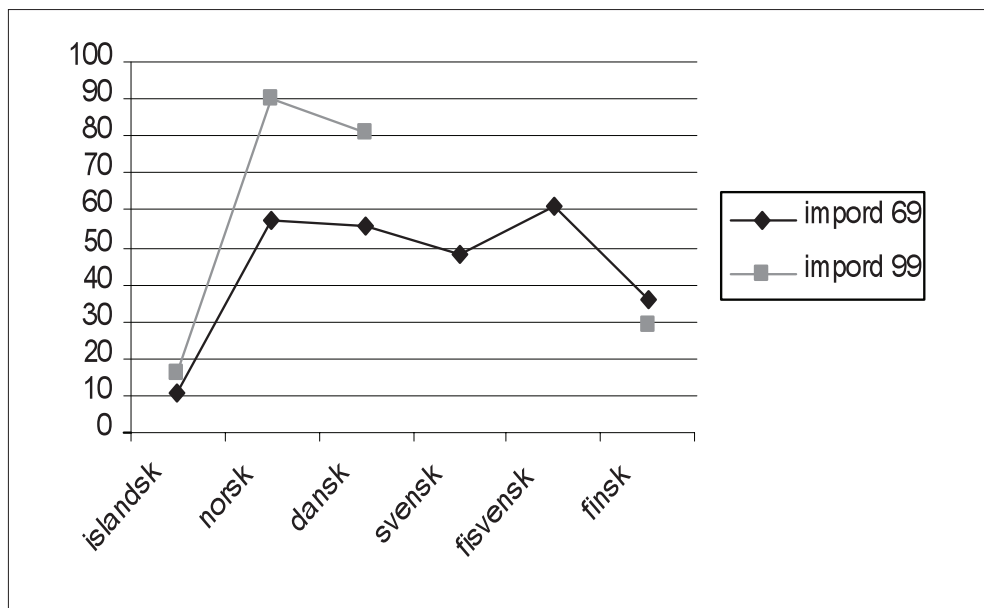

Fig. 5: Hyppigheden af importord versus afløsningsord

Resultatet stemmer meget godt overens med hyppighedsundersøgelsen: de skandinaviske sprog inklusive finlandsksvensk ligger omtrent på linje, mens finsk og islandsk (færøsk var ikke med i denne undersøgelse) afviger fra de førnævnte med langt færre importord når det som her drejer sig om en sammenligning. I de i alt 168 ordpar er der kun 4 ordpar hvor både importordet og afløsningsordet benyttes. Det er interessant, og det bekræfter den antagelse at indlånstrategien resulterer i de forskellige slags lån og afgør om et lån ender som et importord eller et afløsningsord. På vej til etableringen af ordet kan det optræde i forskellige typer og undertyper, men i almindelighed ender et ord med at etablere sig i en af grupperne.

Tilpasning i talesproget

Formålet med denne delundersøgelse er at sammenligne den fonologiske og morfologiske tilpasning som sker i sprogene.

Udgangspunktet for tilpasning til nationalt talesprog er den britisk-engelske rigsmålsudtale, ikke den amerikanske udtale. Ofte er den enkeltes udtale snarere en forestilling om hvad man forestiller sig er gængs udtale, som bygger på den engelske udtale som huskes fra skolen. Det kan resultere i udlæsning af det skrevne ord på basis af indlærte korrespondenser ml. skrift og lyd, og dermed også for applicering af fejlkorrespondenser som udtale af *steak* med langt [i:], efter andre ord med *-ea-*, fx *weak*. Tilpasninger efter andre idealer sker i de angloamerikanske subkulturers udtale via musik og musikvideoer, film, internet o.l., og også en euroengelsk udtale repræsenterer et udtaleideal.

Metodevalget er den kontrollerede empiri i form af en spørgeliste hvor interviewer søger at fremkalde et spontant svar hos den interviewede, og svaret er det engelske importord som er i fokus, og som indeholder den lydlige eller morfologiske problemstilling som er valgt til at belyse tilpasningen. Metoden er kendt fra de klassiske dialektundersøgelser og også i forbindelse med importord (Sandøy 2000). Metoden er ganske operationel, og den giver mulighed for på overkommelig tid at få resultater som kan bearbejdes statistisk.

Herudover er det uafklaret om de sproglige variable giver et dækkende billede af tilpasningen i det enkelte sprog, og om det er muligt at sammenligne flere sprog med denne metode, herunder fx om træk X som tilpasses i Y sprog er et lige så tungtvejende tilpasningstræk som træk X i P sprog – eller er det æbler og pærer vi sammenligner?

Problemstillingerne blev opstillet i en fælles liste på basis af nationale udvalg. Der blev taget udgangspunkt i en engelsk sproglig kategori som har mulighed for at modificeres eller tilpasses modtagerssproget, helst en sproglig kategori som var relevant for alle sprog, fx den morfologiske kategori pluralis af engelske adjektiver, fx *cool(e)* og neutrumsbøjning af adjektiver, fx *cool(t)*.

Som venteligt er der også en række kategorier som det ikke har været mulig at undersøge i alle sprog fordi kategorien ikke fandtes i alle sprog. Tilbage stod verbalsubstantiv, substantiv pluralis og adjektiv i flertal. Det ses i fig. 6.

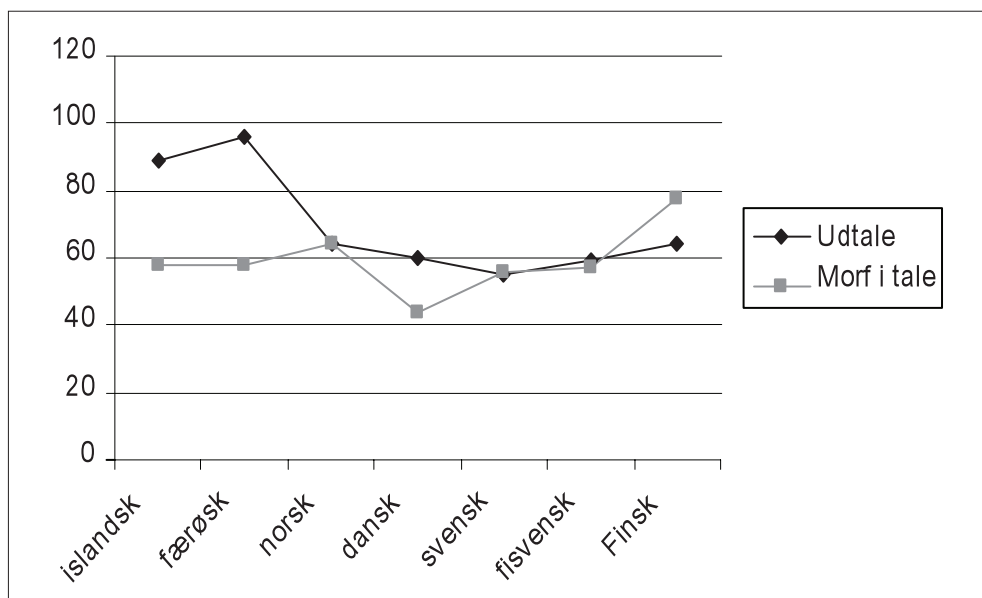

Fig. 6. Morfologisk og udtalemæssig tilpasning i procent

I udtalen står den morfologiske tilpasning stærkt, mellem 40 og 80 % (dansk og finsk), mens resten ligger på omkring 60 %. Den morfologisk tilpassede kategori ligger interessant nok ganske ens i sprogene. Bag tallene gemmer der sig dog store forskelle inden for et enkelt sprogs resultater. I islandsk morfologi kan adjektiv flertal, fx *coole*, slet ikke accepteres i islandsk (3 %), og det er med til at trække det morfologiske gennemsnit ned. Substantiv flertal med *-s*, fx *jobs* i dansk står usædvanligt stærkt, helt modsat norsk, færøsk og finsk (15 % vs. 88 %, 98 % og 97 %). Morfologisk ligger finsk samlet med størst tilpasning, mens dansk ligger lavest, og resten er ret ens.

I udtaledelen er vokallyden i *trucker* sammenlignet. Resultatet er at alle sprog tilpasser, i artikulatoriske termer er der sprog som tilpasser og dermed ændrer på en eller flere artikulatoriske parametre, fx en spændt vokal bliver til en slap (svensk), urundet bliver til rundet (dansk), mellem- eller bagtungevokal bliver til fortungevokal (islandsk og norsk) og den halvsnævre og halvåbne bliver til snæver (finsk). Alle sprog er således enige om at foretage en tilpasning, men ikke til målsprogets nærmeste lyd.

Resten af de fonetiske variable er det engelske fortonge-r [r], lyden [w], og den ustemte affrikat som forlyden i *charter* og den tilsvarende stemte som forlyden i *jetlag*. Inden for det enkelte sprog er der store variationer, fx dansk 3 % tilpasning

til [w] og 97 % ved den stemte affrikat i jetlag. Islandsk har 53 % tilpasning ved den ustemte affrikat i charter, men 99 % tilpasning ved [r].

Kun færøsk er nogenlunde konsistent med mellem 85 og 100 % tilpasning. Variationen er således meget stor inden for det enkelte sprogs forskellige træk, og sprogene er både i top og bund i forskellige træk. Det er karakteristisk at norsk, dansk, svensk, finlandssvensk og finsk tilpasser meget i nogle situationer, og slet ikke i andre, men det er ikke de samme træk som tilpasses eller ikketilpasses i sprogene. Det er et vigtigt resultat at der er meget lidt konsistens i resultaterne inden for samme kategori i alle sprogene, og det kan være rimeligt at antage at tilpasningen er ordafhængig.

Gennemsnitlig ligger islandsk og færøsk sammen om en stor grad af tilpasning, og det sker på omtrent alle fonetiske variable. De andre sprog ligger på et gennemsnit omkring 60 % tilpasning, med uhyre lille variation sprogene imellem, med en så lille variation at det næppe er værd at bemærke. Og det er bemærkelsesværdigt at man kan konkludere at de skandinaviske sprog opfører sig så ens.

En hypotese for lydlig tilpasning har været at informanten vælger den lyd i det hjemlige sprog der ligger artikulatorisk tættest på det fremmede sprogs lyd. Det har ikke været bekræftet i alle tilfælde, således er vokallyden i *trucker* et eksempel på at man i hjemligt sprog substituerer med lyde der ikke er tættest på. Derimod er der tegn på at dette gælder ved de engelske affrikater i ord som *charter* og *brunch*.

En vigtig hypotese for sprogbrugsundersøgelserne har været at sprogsamfundene har forskellig tilpasningsstrategi. Det kan resultaterne bekræfte. Der er tydelig forskel mellem på den ene side islandsk og færøsk, og på den anden side de skandinaviske sprog som i mindre grad tilpasser og gør det på tilfældige og forskellige træk. Det er karakteristisk for islandsk og færøsk at der er markant forskel på morfologisk og fonetisk adfærd idet morfologiske træk ikke tilpasses nær så meget som de udtalemæssige træk. Det kan hænge sammen med at de hjemlige morfologiske træk i højere grad virker mere påfaldende på importord end tilpasning af enkeltlyde i importord. I de skandinaviske sprog er der ikke en sådan tydelig forskel mellem morfologisk og fonetisk adfærd.

Et andet vigtigt resultat er at ingen af de opstillede baggrundsvARIABLE, ordets alder i sproget, informantens alder, køn, livsstil, arbejdsbaggrund synes at give et fingerpeg for regler for tilpasningen, der må være andre ting der styrer tilpasningen. Her kunne det tænkes som det også er nævnt i indledningen, at ordets frekvens eller det sproglige træks frekvens i importordene kan have indflydelse på tilpasningsmønsteret. Også lydinventaret i det hjemlige sprog spiller ind for tilpas-

ningen, dette har som nævnt i indledningen ikke været inddraget i undersøgelsen.

Tilpasning i skriftsproget³

Materialet som ligger til grund for skriftsprogstilpasningen, stammer fra hyppighedsundersøgelsen (Selback og Sandøy 2007). Materialet er reduceret ved at navne og forkortelser er udeladt. Der er ikke mange ord fra andre sprog end engelsk, og de er medtaget i undersøgelsen. Materialet er vekslende i omfang, gående fra 458 løbende ord i islandsk til 3639 i svensk. Finsk er ikke med i denne undersøgelse.

Analysen bygger på en norsk undersøgelse af engelske importords tilpasning til norsk skriftsprog (Johansson & Graedler 2002) hvor ortografiske og morfologiske variable opstilles med udgangspunkt i engelsk og det konstateres hvordan variabelen realiseres i norsk, og her i de pågældende sprog.

I analysen er hver enkelt sproglig realisation af variabelen rubriceret i kategorierne tilpasset, neutral eller utilpasset. Til de morfologisk tilpassede importord hører alle de ordforekomster der er blevet tilpasset dansk bøjning. Herunder regnes også hybrider (der jo består af et hjemligt ord og et importord) idet selve det at danne sammensætninger med et hjemligt ord betragtes som en morfologisk egenskab.

Morfologisk neutrale importord består af substantiver der i sig selv er ubøjede, men hvor det fremgår af konteksten at ordet er blevet tildelt køn. Det gælder fx *action* i sætningen "Fed action baseret på en virkelig historie" hvor adjektivet *fed* viser at *action* er fælleskøn. Disse ord tilhører af denne grund underkategorien morfologisk tilpassede importord. De morfologisk neutrale importord indeholder de morfologisk neutrale importord hvor det ikke af konteksten er muligt at afgøre om ordet er tildelt køn eller ej, fx *action* i denne sætning: "Her får man noget for pengene: gys, science fiction, drama, realisme, action og lidt kærlighed." Importord der står i lister, står i et syntaktisk friere forhold til konteksten, eller de kan endog mangle en syntaktisk relation. Derfor står de i egen kategori.

De importord der er grupperet under importord med udenlandsk morfologi, er de ord der bøjes i eksportsprogets morfologi og dermed ikke på dansk, fx *airguides*.

Tilsvarende er de ortografiske variables realisation rubriceret i de tre kategorier: ortografisk tilpasset, neutral hvor ortografien er ens i engelsk og hjemligt sprog, fx dansk *net*, *smart*, og utilpasset.

³ Omdal og Sandøy 2008.

Der undersøges i alt 37 ortografiske variable (21 vokalvariable og 16 konsonantvariable) og 8 morfologiske variable. Det er ikke alle variable der er relevante for alle de nordiske sprog. Fx skal oprindelige enstavelsesord med kort vokal plus konsonant (*job, bag*) have konsonantfordobling på norsk og svensk (*jobb, bagg*), men ikke på dansk. Dvs. at et eksempel som *job* vil blive klassificeret som et utilpasset lån på fx norsk, hvor det strider mod de norske retskrivningsregler, mens det i den danske undersøgelse bliver klassificeret som et neutralt lån fordi det ikke er i uoverensstemmelse med dansk retskrivning, her kun med hensyn til slutkonsonanten.

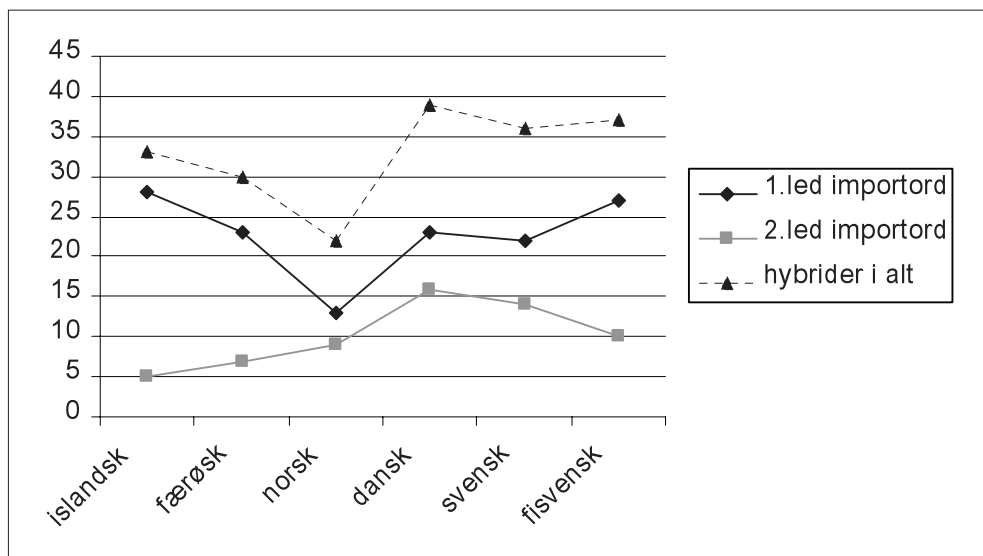

Fig. 7. Hybrider

Fig. 7 viser hvor mange ord der er hybrider, altså sammensætninger hvor det ene af leddene er hjemligt og det andet er importord. *Hybrider i alt* angiver i procent hvor mange af importordene i de respektive sprog er hybrider, og desuden er det fordelt på sammensætninger med henholdsvis førsteled som importord og andetled som importord. I alle sprog er der markant forskel på importordets stilling i sammensætningen. Mellem 13 og 28 % har importordet på førstepladsen, mens kun mellem 5 og 16 % har importordet på sidstepladsen. Dette kan være udtryk for tilpasning idet sidsteleddet er modtagelig for bøjning og afledning på det hjemlige ord. Kun norsk afviger ved at have omtrent samme (lille) antal i begge kategorier, mens de øvrige sprog har stort set samme fordeling i de to kategorier. Materialet er inddelt i 3 hovedkategorier i

lighed med inddelingen i udtaleundersøgelsen: morfologisk tilpassede ord som er hybriderne, og ord der er afledt eller bøjet med det hjemlige sprogs morfemer. Den anden kategori er morfologisk neutrale importord hvor ordet står i en sådan position i sætningen at det ikke kan eller skal bøjes, og det kan derfor ikke afgøres om det følger hjemlig eller fremmed morfologi. Den sidste kategori er så ord med udenlandsk morfologi.

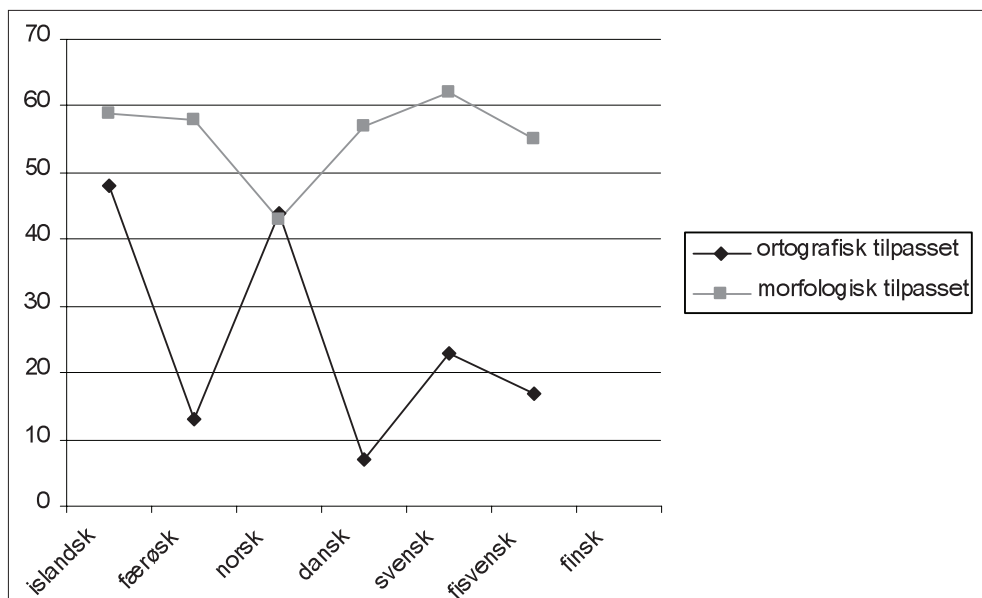

Fig. 8. Morfologisk tilpasning i skrift og ortografisk tilpasning

Slående er det at kategorien *morfologisk utilpasset* er ekstrem lav i alle sprog (ikke afbilledet i fig. 8, men den ligger på mellem 2 og 5 % i sprogene; kategorien neutral som heller ikke afspejles i figuren, ligger på 37–55 %). Også selv om pluralis -s i dansk står meget stærkt, er det ikke nok til at bringe det samlede resultat op på mere end 5 %. I skriften er sprogene meget forskellige. Islandsk og norsk ligner hinanden ved at have samme tilpasning i morfologi og ortografi, mens de øvrige sprog afviger på dette punkt. Dansk og færøsk har meget lidt tilpasning i ortografien, og svensk og finlandsksvensk har noget mere, alle 4 sprog har derimod stærk tilpasning i morfologien.

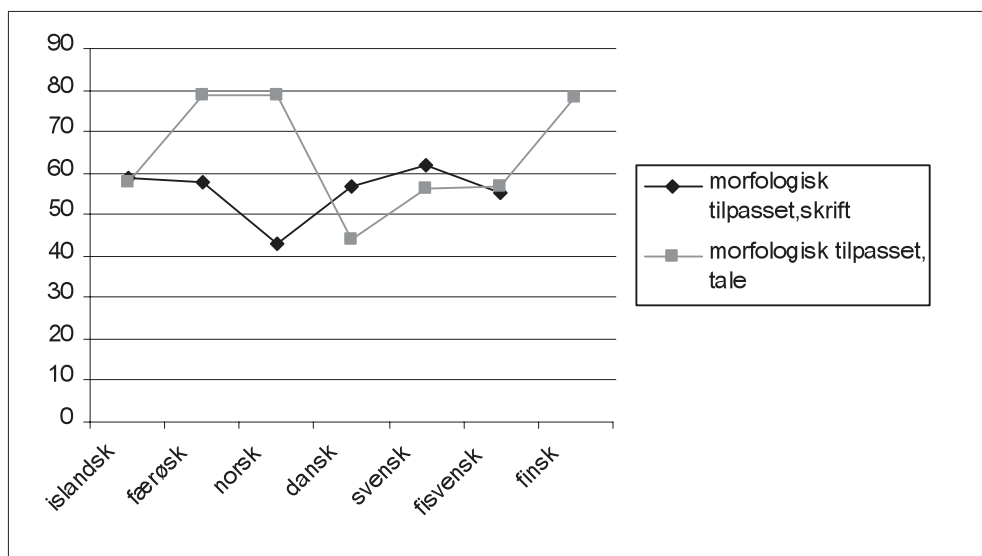

Fig. 9. Morfologisk tilpasning i skrift og tale

Norsk er et underligt sprog: her er der stor forskel i tilpasning af morfologien i skrift og tale. Mærkeligt er det også at det mere styrbare, skriften, er mindst tilpasset, mens talen som ingen kan normere, i høj grad er tilpasset. Her er det ikke den åbne puristiske sprogstyring der har haft indflydelse.

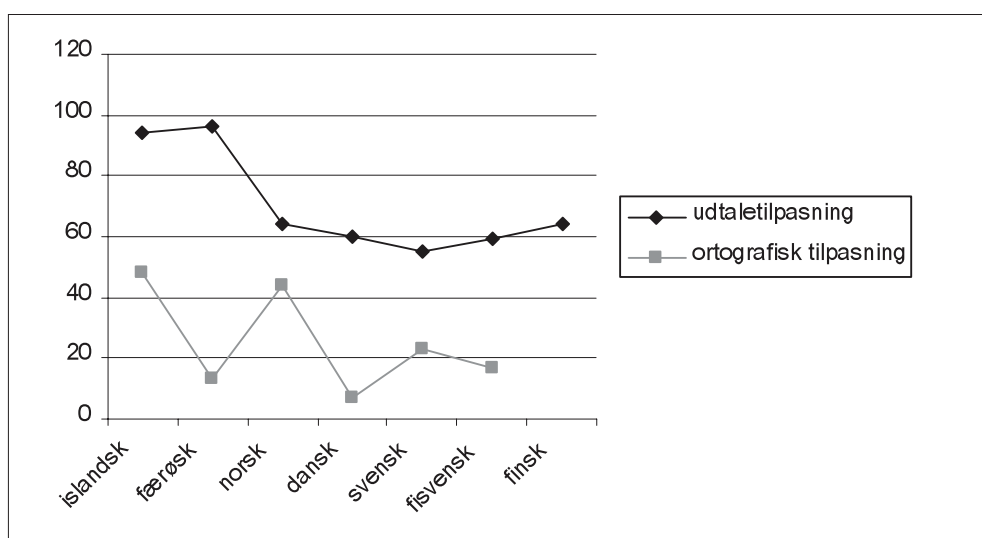

Fig.10. Udtaletilpasning og ortografisk tilpasning

Dansk er et underligt sprog: her er der stor forskel mellem den styrbare ortografi som har ringe grad af tilpasning over for en høj grad af tilpasning i det udtalemæssige som ikke er undergivet officiel normering. Dette mønster følges i færøsk. Generelt er den udtalemæssige tilpasning højere end den ortografiske, og det er at forvente.

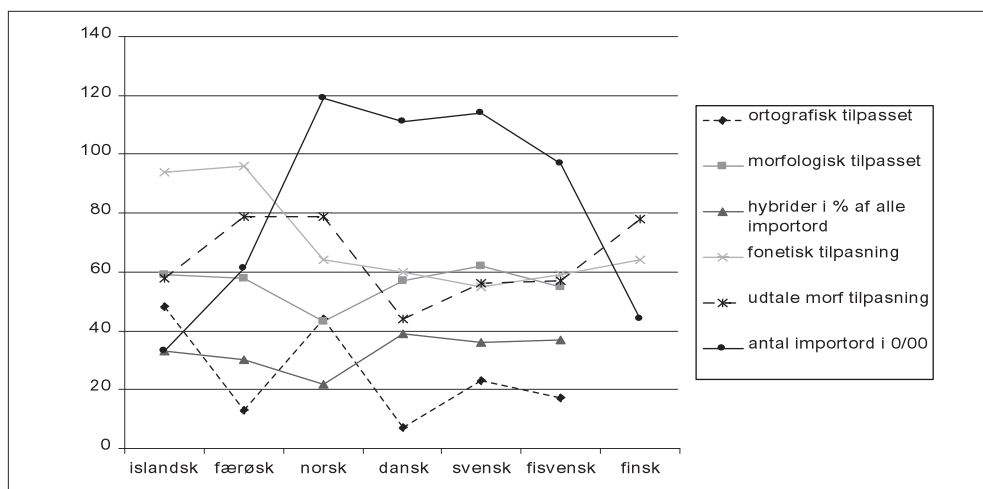

Fig. 11. Forskellig tilpasningsstrategi

En vigtig hypotese har været at sprogsamfundene har forskellig tilpasningsstrategi, og det bekræftes af sprogbrugsanalysen. Sprogene opfører sig forskelligt, men det ser ud til at nogle af de 7 sprogsamfund følges ad på nogle områder. Islandsk og færøsk følges ad med hensyn til lille antal importord, stor tilpasning i tale og morfologi, mens færøsk ikke tilpasser så meget i ortografien som islandsk. Finsk ligger på linje med islandsk og færøsk med lille antal importord og udtalemæssig tilpasning (skriftlig tilpasning er ikke undersøgt). Alle tre sprog har en offentlig puristisk tilgang til sproget på leksikalsk, fonetisk og ortografisk niveau, og man kunne driste sig til at postulere at sprogrøgten her har succes. Men det stemmer ikke overens med norsk hvor der er samme puristiske holdning til sproget. Norsk har et højt antal importord, kraftig tilpasning i ortografien, markant få hybrider, lav tilpasning i skriftlig morfologi, og er det sprog som har mindst forskel mellem ortografisk og udtalemæssig tilpasning. Norsk viser således at aktiv sprogrøgt kan have succes på ortografiske niveau, men åbenbart ikke har gennemslagskraft på det leksikalske niveau eller inden for morfologien. Dansk, svensk og finlands-svensk ligner hinanden på alle niveauer, dog blot med dansk som sproget med den mindste tilpasning i ortografien. Det stemmer overens med den aktive/pas-

sive purisme i de sprogområder. Sproget norsk viser således at der ikke er sammenhæng mellem aktiv sprogrøgt og leksikalsk purisme.

Interessant er det at finsk som tilhører en helt anden sprogæt, tilpasser i ud-tale og morfologi på samme måde som dansk, svensk og norsk. Det er altså ikke sprogsystemet der influerer på måden at tilpasse fremmed ordstof på.

Det har været en hypotese at der kunne være en sammenhæng mellem nationens alder og leksikalsk purisme. Leksikalsk purisme er rangordnet hos Vikør (Vikør 1993: 180f.) efter dette synspunkt⁴, og han opstiller en forventet rangfølge med det mest puristiske først: islandsk – færøsk – (samisk + grønlandsk) svensk og norsk - dansk. Her viser norsk at dette ikke passer. Rækkefølgen er at islandsk, finsk og færøsk har færrest, finlandssvensk, svensk og dansk følger godt efter. Norsk har flest importord (sic).

At den offentlige sprogrøgt via de nationale sprognævn og -råd har indflydelse på ortografi kommer næppe bag på nogen. Denne sprogrøgt ender med forskelle i ortografisk og skriftlig morfologisk tilpasning. Ortografisk purisme er også rangordnet efter nationsopbygning hos Vikør: her ligger finsk, islandsk og færøsk på linje som de mest puristiske; norsk og svensk i mellem og dansk som det mindst puristiske. Finsk er ikke med i denne delundersøgelse, men i vores undersøgelser vise det sig at rangorden er at islandsk ligger i top, norsk lige efter, et langt spring til svensk og finlandssvensk som efterfølges af færøsk og dansk. Her adskiller norsk sig fra det forventede ved at være lige så puristisk som islandsk i ortografien, og færøsk viser sig at være langt mindre puristisk end forventet. Parameteren nationsopbygning bekræftes således heller ikke inden for ortografisk purisme.

I undersøgelserne har også visse baggrundsvARIABLE som ordets alder, informantens alder, køn, livsstil eller arbejdsgrundlag været inddraget. Der har ikke været gennemgående mønstre, men visse tendenser som kommer frem i talesprogsundersøgelsen: I dansk og norsk bøjer kvinder hellere end mænd efter hjemligt mønster, og i islandsk og dansk bruger mænd flere utilpassede former. I dansk, norsk og svensk tilpasser yngre mere end ældre (sic) og – også overraskende er det at gamle importord ikke er mere tilpassede end nye (dog ikke for finsk).

Et vigtigt moment i hele undersøgelsen har således været at finde træk i måden at tilpasse det samme ordstof i sprogbrugen og korrelere disse træk med visse ydre forhold i sprogsamfundene, fx nationens alder; importordenes alder i sprogsamfundet; sprogrøgten i det enkelte samfund. Når man går ned i resultaterne for det enkelte sprogområde, viser det sig at der er store udsving i de enkelte kategorier, og det viser sig også at tilpasningen i høj grad er ordafhængig: det er selve ordet og det det betegner, ordets struktur eller ordets eller det lydlig træks fre-

⁴ Som også indbefatter den såkaldte nationsopbygning eller suverænitetsoplevelse.

kvens der kan være afgørende for tilpasningen. Det viste sig i særlig grad for det område som ikke er styrbart, nemlig udtalen og den mundtlige morfologi.

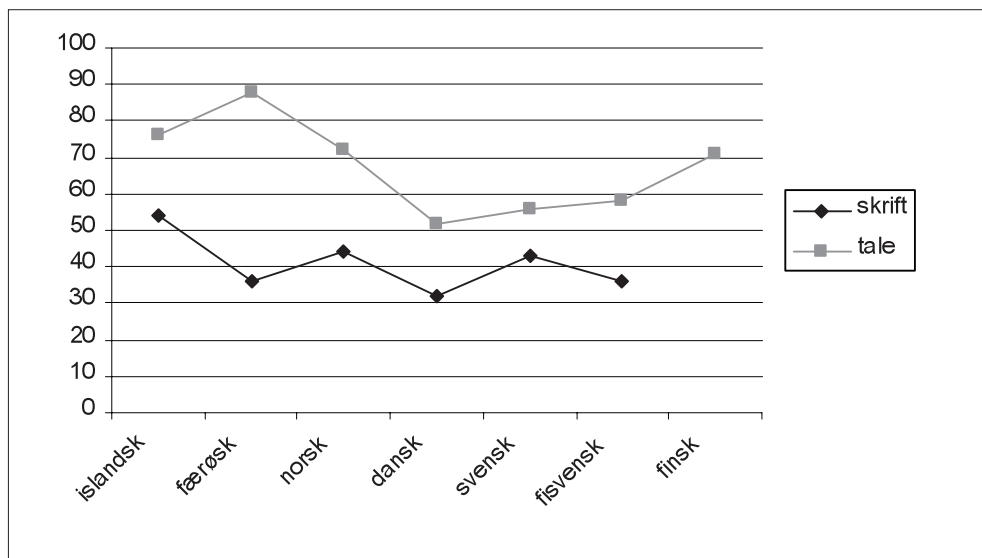

Fig. 12. Tilpasning i skrift og tale

I fig. 12 er morfologi slået sammen med henholdsvis ortografi og udtale, og figuren viser fordelingen af purisme i skrift og tale. Intetsteds er der overlap og i gennemsnit er forskellen mellem sprogenes skrift og tale på 26 procentpoint med 13 procentpoint i svensk som det mindste og 52 procentpoint som det højeste i færøsk. Men at det ikkestyrbare talesprog i alle sprog ligger højere i tilpasningen end det skriftlige sprog viser noget interessant, nemlig at tilpasning ikke er udtryk for purisme, men er en anden mekanisme.

Sprogrøtten har en vanskelig opgave ud fra disse resultater: Leksikalsk purisme ved at fremme afløsningsord som på islandsk synes ikke at være en farbar vej; selv om man gør det i norsk, hjælper det ikke. I dansk er der kun ringe aktiv sprogrøgt på det leksikalske niveau, trods dette er afløsningsord i dansk en vital leksikalsk mulighed. Den fonetiske tilpasning er overvældende i alle sprog, mens der næppe er tale om aktiv sprogrøgt på dette område. Dog er det muligt at fremme puristisk udtale og bøjning via en ortografisk tilpasning; det er sandsynligvis det man har som resultat i norsk. Den hjemliggørelse der sker ved en ortografisk purisme af det fremmede ord, bevirker at det fremmede ord ikke erkendes som fremmed, og det kan være årsagen til at norsk har flest importord – de ligner

det bare ikke. Ved en aktiv ortografisk purisme fremmes importordene ved nationalisering og akklimatisering, og fremmedord bliver til låneord som på norsk.

Litteratur

- Brink, Lars, 2001: Bilag til indlæg fra Lars Brink ved ADLA's årsmøde Københavns Universitet, 19.2.2001.
- Jarvad, Pia og Helge Sandøy (red.), 2007: *Stuntman og andre importord i Norden. Om udtale og bøjning*. Moderne Importord i Språka i Norden VII. Oslo: Novus.
- Johansson, Stig & Anneline Graedler, 2002: *Rocka, hipt og snacksy. Om engelsk i norsk språk og samfunn*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Kristiansen, Tore (red.), 2006: *Nordiske sprogholdninger. En masketest*. Moderne Importord i Språka i Norden V. Oslo: Novus.
- Kristiansen, Tore og Lars Vikør (red.), 2006: *Nordiske språkbaldninger. Ei meiningsmåling*. Moderne Importord i Språka i Norden IV. Oslo: Novus.
- Kvaran, Guðrún (red.), 2007: *Udenlandske eller hjemlige ord? En undersøgelse af sprogene i Norden*. Moderne Importord i Språka i Norden VI. Oslo: Novus.
- Kvaran, Guðrún, 2007: Brug af afløsningsord i de nordiske sprog. Sammenligning og konklusioner. I: Kvaran (red.) 2007: *Udenlandske eller hjemlige ord? En undersøgelse af sprogene i Norden*. Moderne Importord i Språka i Norden VI. Oslo: Novus.
- Mickwitz, Åsa, 2007: Plattvändare, styrspek och fransk potatis. I: Kvaran (red.) 2007: *Udenlandske eller hjemlige ord? En undersøgelse af sprogene i Norden*. Moderne Importord i Språka i Norden VI. Oslo: Novus.
- Omdal, Helge og Helge Sandøy (red.), 2008: *Nasjonal eller internasjonal skrivemåte? Om importord i seks nordiske språksamfunn*. Moderne Importord i Språka i Norden IIX. Oslo: Novus.
- Selback, Bente og Helge Sandøy (red.), 2007: *Fire dagar i nordiske aviser. Ei jamføring av påverknaden i ordforrådet i sju språksamfunn*. Moderne Importord i Språka i Norden III. Oslo: Novus.
- Sandøy, Helge, 1999: *Moderne importord i språka i Norden. Ei gransking av bruk, normer og språkbaldningar*. Skisse til prosjekt under Nordisk språkråd, 11.11.1999.

- Sandøy, Helge, 2000: *Lånte fjører eller bunad? Om importord i norsk*. Oslo: Landslaget for norskundervisning LNU/Cappelen akademisk forlag.
- Sandøy, Helge (red.), 2003: *Med 'bil' i Norden i 100 år. Ordlaging og tilpassing av utalandske ord*. Moderne importord i Språka i Norden I. Oslo: Novus.
- Sandøy, Helge og Jan-Ola Östman (red.), 2004: *"Det främmande" i nordisk språkpolitik. Om normering av utländska ord*. Moderne Importord i Språka i Norden II. Oslo: Novus.
- Vikør, Lars, 1993: *The Nordic Languages. Their Status and Interrelations*. Oslo: Novus.

Summary

Based on the compiled results of the MIN project (Modern loanwords in the languages of the Nordic countries) concerning the general adaptation of foreign words to a national language, the article discusses which issues language planners should focus on: promoting the formation of replacement words or encouraging national adaptations in terms of pronunciation, inflection and spelling.